

Jordemor och fyllekärring

med fingrarna uti faten och med näsan uti kannan

Inga-Lill Andersson inga-lill.andersson@hotmail.se

När man förr skulle föda barn fick man kalla på jordemor eller jordegumma, som kallade på några hjälpkvinnor för att kunna hjälpa till vid hemförlossningen. Ordet jordegumma kan komma från det gamla fornnordiska ordet jod som betyder barn eller avkomma. När barnet var framfött lade Jordemor barnet på det stampade jordgolvet och kallade in fadern. Fadern tillfrågades om han godkände barnet som sitt och tog han så upp barnet från marken för att det skulle vattenösas och få sitt namn, så var barnet godkänt. Om fadern nekade så fick Jordegumman sätta ut barnet i den vilda skogen för att självdö. Om barnet var oönskat eller om det var missbildat så tog man det av daga genom att sätta ut barnet i skogen. Barnadödligheten var förr mycket högre i Sverige än andra länder.

Under havandeskapet fick pigorna minsann inte gå hem och vila när det var 'så dags' utan korna måste mjölkas klart hos bonden och även andra gårdssysslor göras färdigt innan man fick gå hem och föda barn. För säkerhets skull hade pigan druckit te på hallonblad när magen började puta, ty det skulle vara bra för havandekroppen när det sedan bar till och förlossningen skulle ske. När pigan väl kom hem och tyckte att det drog ut på tiden så drack man några koppar med basilikate för att skynda på förlossningen. Det var inte lätt att ligga där 'te inga nötta' när man inte hade välling i huset. När Jordemor kom till en enkel backstuga, så var det ont om utrymme och man fick göra det bästa möjliga av situationen. De fattiga hade inte så utdragna födslar utan hade kanske jobbat hos bonden inpå de sista sega minutrarna och viftade bort sina smärtor.

Kärlekens tjänarinna, Jordemor var en självlärd gift äldre kvinna som hade egna barn eller som var änka och kunde hjälpa till vid förlossningar. Jordemor skulle vara sedlig, gudfruktig, lugn, och lämplig till sysslan. Hon hade inte fått någon som helst medicinsk utbildning förr, så det var besvärligt när det var komplicerade förlossningar. Men traktens hjälpkvinnor samlades runt föderskan som en skyddande ring mot trolldom och andra faror. De hade knappt ingen lön, men skulle vara tillreds dygnet om. Männen var portförbudna vid födelsen. Sista tiden i havandeskapet hade kvinnan från välburna familjen burit en fruklänning som var lite vidare och som hon även bar vid framfödandet. En Jordemor fick inte använda tång eller andra verktyg för att ta fram fostret, utan då skulle läkare hämtas. En kittel med varmt vatten, sax, tråda samt lindor var vad som behövdes. Vaggan stod varmt vid den öppna spisen och i den skulle det senare läggas kol samt järn som skydd mot onda makter. Läkare fanns inte att tillgå på landet utan Jordemor fick hänga sig på magen med all sin kraft och pressa ut barnet. Då och då kände hon under frukjolen eller filten om moderöppningen var tillräcklig och att huvudet syntes. Men Jordemor använde brännvin samt all sin och andra kvinnors samlade örtekunskaper för att lösa problemen. Smeder, barberare och fältskär kunde tillkallas om starka muskler krävdes vid seg förlossning. Jordemor besatt ofta magiska krafter och traktades som en klok gumma med vetande utöver det vanliga. Hon rörde sina händer och smorde dem med spenamjolk för att de skulle ha kraft men vara mjuka och lena mot föderskans kropp. I Jordemoderens händer fanns all kunskap samlad i rörelser och knådningar från många förlossningar. Och hennes kunnande lärde hon sedan ut till sina egna döttrar.

Jordemor fick hämtas med häst och vagn om det fanns att tillgå. Ibland fick Jordemodern gå långa sträckor i meterhög snö med sin väska och sina redskap. Ibland var det bråttom men hon hann oftast koka lite vatten vid den öppna spisen och tillreda lite dekokter av behövliga örter. Hon pratade och nynnade för barnaföderskan, ty hon visste att det hade en lugnande verkan samtidigt som hon tillredde en liten jomfru (Jungru=8 cl) till sig själv. Blev det en utdragen process så fick jordemor en brödkant och en sup från jomfron allt som oftast. Mot slutet var flaskan tom och Jordemor var mer än lovligt glad och uppåt väggarna fuller. Det gällde också att hålla undan orolig far och tidigare barn från rummet med barnaföderskan. *"Många barn, många böner, många Fader Vår"*

När barnet var framfött livs levande så var glädjen stor och alla i familjen fick säga God dag till den lille parveln. Modern lade barnet till sitt bröst för att det skulle ha det varmt och gott och känna hennes hjärtslag och snutta, men hon visste att där fanns ingen mjölk att få ännu. Om barnet hade segerhuva på huvudet när det fötts, så hade barnet en särskild lycka och framgång i livet. Segerhuvan sparades hos barnmorskan tills barnet var 16 år då hon äntligen fick sin segerhuva åter. Man satte mörka dukar för fönstren så att den onde inte skulle hitta in. Därefter lindade man barnet med armarna tätt utefter kroppen och lindorna sattes i kors över bröstet för att skydda mot tomtar och troll. Man lindade även in huvudet som ett skydd för hjärnan. Sedan hämtades hunden in för att slicka barnet till lycka. Därefter var det dags för en liten fest med söta kakor och vin. Spädbarnet och modern var oskyddade och orena fram tills dop och kyrktagning av modern. Hade barnet ovanligt stort huvud samt smala ben, så var det en bortbyting.

På den tredje dagen efter förlossningen började barnet skrika hjärtskärande och då kände modern hur det spränger i bröstet och att 'dien faller till'. Barnaföderskan var alltid rädd att få difeber, ty hon trodde att om det gick riktigt illa så kunde det bli barnsängsfeber och hon samt den lille kunde stryka med efter många timmar med feber. Om inte mjölken rann till, så fick Jordemor tillkallas för att bereda amningste av lika delar kumminfrö, fänkålsfrö samt anisfrön som värmdes i några delar vatten. Ibland tillsattes även nässlor för att teet skulle ha en stärkande kraft. Man kan inte suga mannamod från bröstet på en vek kvinna. Någon tesked kunde även ges till det lilla barnet för att lugna och minska kramper och kolik.

Om barnet kom lite för tidigt kunde det bli frågan om att det kom med rumpan först i en sätesbjudning. Då fick den druckna Jordemodern ta till allt sitt och de andra kvinnornas kunnande för att försöka vända det rätt. Ibland användes en förlossningsstol. Om det var ett misslyckat försök, såg de till att fylla upp en och annan jomfru till modern för att lindra smärtan när huden sprack då barnet föddes. Ibland hände det att man hämtade den blivande fadern för att kvinnan skulle hänga runt hans nacke på ryggen och Jordemor försökte med sina armar att vända och pressa barnet rätt. Var det på natten så var födslovärkarna hårdare och vägglössens bett ettrigare. Ibland gick det riktigt illa när barnet var för stort och inte kunde vändas i sätesbjudning och man fick plocka ut barnet i bitar. Då gick ofta modern in i en svårlöst sorg och var inte kontaktbar underlång tid.

Rena lindor togs fram och pressade på de öppna såren för att de skulle gå ihop. Moderkakan fick tas ut i en rask fart då man var rädd att modern skulle förblöda. Ofta såg man mycket gammal visdom i de små barnaögonen, då de varit med om en svår födelse. År 1777 kom ett riksreglemente med skyldigheter för barnmorskan att gå som lärling i två år och sedan bedömas av en läkare om hon var ”skickelig och tienlig”. I slutet på 1700-talet öppnades landets första Barnbördshus, BB för borgarskapets mödrar. Därefter öppnades Allmänna Barnbördhus i Stockholm även för ogifta och fattiga kvinnor. Från 1819 upphörde skräet med Jordemor och alla skulle därefter kallas Barnmorska. De fick senare även använda instrument år 1829 vid besvärliga förlossningar och kvinnor som inte var gifta kunde bli barnmorskor.

Vartefter utvecklingen går framåt fick barnmorskan även lära sig att vårda spädbarn och de fick även lära sig att hindra barnmord (barnmordsplakatet) hos de som inte hade möjlighet att handha sina spädbarn. I mitten på 1800-talet skulle skylt finnas utanför barnmorskans bostad. Hon skulle på alla sätt kunna nå även om hon inte var hemma och även berätta när hon väntades hem igen. Hon skulle även kunna se hur stjärnorna var på himmelen och tyda dess närvaro då barnet föddes.

På 1700-talet startades en Barnmorskeutbildning i Stockholm. Jordemor eller Barnmorska fick gå hem i alla väder till barnaföderskor och var särskilt utsatta för smittor och ohyra som de drog hem. Barnmorska Ulrika Fredrika Olander f 1789 tjänstgjorde som barnmorska i Trollhättan, men dog som fattighjon i influensa 1855. På 1800-talet härjade sjukdomen koleran hårt i våra trakter. Barnmorskan Lovisa Carlberg, Gärdhem togs av koleran 18 oktober 1857. Och barnmorskan Matilda Charlotta Svensson från Rörstorp i Gärdhem dog i lunginflammation 9 april 1902. Barnmorskan Elin kom från Hälsingland och gifte sig med Gustaf Vilhelm Svahn. Elin Svahn var barnmorska på Maria Alberts sjukhus och är väl hägkommen. År 1908 blev varje kommun ålagd att ha en barnmorska.

Referens: Ordbok öfver svenska språket, Volym 1. Anders Fredrik Dalin.

Barnmorskor förr. Jenny Johansson. Dagfolkhögskolan. Trollhättan.

Internet: www.slaktdata.org